

- ³⁴ Щербань Т.О. Вказ. праця. – С.30–31.
- ³⁵ Щербаківський В. Український університет у Полтаві: Спогади. – Полтава, 1994. – С.11–12.
- ³⁶ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.336. – Арк.58–61; Колпакова О.В. Український державний університет у Києві (1917–1920 рр.) // Укр. іст. журн. – 1993. – №7-8. – С.33–34.
- ³⁷ ЦДАВО України. – Ф.2582. – Оп.2. – Спр.6. – Арк.130–130зв.
- ³⁸ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док і мат.: У 2 т., 3 ч. – Т.1. – К., 2006. – С.124.
- ³⁹ НБУ ім. В.І.Вернадського. – IP. – Ф.Х. – Спр.32919. – Арк.106зв.
- ⁴⁰ ЦДАВО України. – Ф.2582. – Оп.1. – Спр.137. – Арк.5.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² Там само. – Арк.6.
- ⁴³ Там само. – Арк.10.
- ⁴⁴ Там само. – Арк.9зв.
- ⁴⁵ Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1919 рр. – К., 1920. – С.76.
- ⁴⁶ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: Листопад 1918 – листопад 1920 рр. – Т.1. – С.204.
- ⁴⁷ ЦДАВО України. – Ф.2582. – Оп.1. – Спр.173. – Арк.15–15зв.
- ⁴⁸ Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). – Кам'янець-Подільський, 2006. – С.72.
- ⁴⁹ Там само. – С.72–73.
- ⁵⁰ Там само. – С.74–78.

The article reveals the items on UNC (Ukrainian National Community) participation, its active members in creating and providing the functioning of Ukrainian national universities-sufficient centers of reviving the Ukrainian in 1917–1920.

І.Б.Дацків*

ДИПЛОМАТІЯ ЗУНР НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ 1919 р.

Ідеться про дипломатичні заходи Західноукраїнської Народної Республіки в обороні державності на Паризькій мирній конференції. Перший вихід дипломатії ЗУНР на міжнародну арену й активна участь української делегації в роботі конференції поряд із провідними державами світу, представленими президентами і прем'єрами, відбувався в надзвичайно складних зовнішньополітичних умовах.

Від першого дня існування Західноукраїнської Народної Республіки (1 листопада 1918 р.) її політичному проводу довелось зосередити першочергову увагу на зовнішньополітичній діяльності. Слід було насамперед домогтись визнання ЗУНР країнами-переможцями в Першій світовій війні (Антанта, США) й за їх сприяння припинити агресію з боку Польщі. Отже, Національна рада під проводом Є.Петрушевича й уряд К.Левицького терміново приступили до формування зовнішньої політики ЗУНР, визначення її пріоритетів та створення дипломатичної служби, яку очолив державний секретар закордонних справ В.Панейко. Саме він, як згадував К.Левицький, «на доручення державного секретаріату і Національної ради у Львові іменем ЗУНР виїхав до Парижу на мирову конфе-

---

* Дацків Ігор Богданович – канд. іст. наук, доцент, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Тернопільського національного економічного університету.

ренцію, щоби добиватися державної незалежності ЗУНР у побідних держав, що скликали були цю мирову конференцію, зокрема у членів Найвищої ради, з огляду на те, що Польща пішла війною проти західноукраїнської держави»¹.

Перший вихід дипломатії ЗУНР на міжнародну арену й участь західноукраїнської делегації в роботі Паризької мирної конференції висвітлено в науково-історичних і мемуарних працях перш за все колишніх громадсько-політичних діячів і дипломатів ЗУНР. Важливі аспекти проблеми розглядали К.Левицький, С.Витвицький, О.Назарук, М.Лозинський, С.Томашівський, Л.Цегельський². Значну пізнавальну цінність містять праці українських істориків з діаспори І.Борщака, В.Косика, М.Дольницького, Т.Гунчака, М.Стахіва та ін.³ Аналізуючи діяльність дипломатичної місії ЗУНР на Паризькій мирній конференції, автори слушно відзначали, що участь галичан на високому міжнародному форумі, прямі переговори з главами держав Франції, Англії, США, Італії вивели українську проблему на розгляд світового співтовариства. І хоча поставлених завдань домогтися не вдалося, проблема Східної Галичини ще не раз виникала на порядку денному міжнародних конференцій та засідань Ліги Націй.

У радянській історіографії тривалий час діяльність галицьких дипломатів на Паризькій мирній конференції піддавалася гострій критиці і брутальній фальсифікації. Тон задавали колективні багатотомні монографії з історії УРСР, громадянської війни 1917–1921 рр., а також праці М.Супруненка, Р.Симоненка, А.Лихолата, В.Маланчука, М.Герасименка, Б.Дудикевича та ін., які не добирали слів, тавруючи боротьбу дипломатів ЗУНР в обороні державності⁴.

Після здобуття незалежності України позбавлені ідеологічного тиску вітчизняні історики і дослідники присвятили чимало праць проблемам зовнішньої політики ЗУНР та участі галицьких дипломатів у роботі Паризької мирної конференції. Серед них слід відзначити студії О.Павлюка, М.Литвина, С.Макарчука, О.Реєнта, В.Ададунова, В.Солдатенка та ін.⁵

На основі залучених нових, насамперед архівних, джерел вони висвітлили невідомі аспекти першого виходу на міжнародну арену дипломатії ЗУНР. Проте дипломатична історія України, зокрема зовнішня політика ЗУНР, усе ще потребує серйозного дослідження. У першу чергу на увагу істориків заслуговує її головний напрямок – забезпечення незалежності української держави шляхом вагомих дипломатичних акцій, якою була діяльність спеціальної місії у Парижі.

Паризька мирна конференція відкрилася 18 січня 1919 р. і тривала з перервами до 21 січня 1920 р. В її роботі взяли участь 27 держав, які воювали на боці Антанти й були залучені до вирішення проблем повоєнного устрою Європейського континенту. Домінуючий вплив на діяльність керівних органів конференції, безперечно, справляли президенти Франції Ж.Клемансо та США В.Вільсон, прем'єр-міністри Великобританії Д.Ллойд-Джордж та Італії В.Орландо, які склали Найвищу раду, або т. зв. Раду чотирьох⁶.

Відомий галицький дипломат Михайло Лозинський зауважував, що тодішнє світове суспільство, і в т. ч. українське, сподівалися побачити конференцію «як збір рівноправних делегацій усіх тих дотеперішніх і нових держав, які заінтересовані в заключенні мира і впорядкуванню міжнародних відносин». Проте насправді Паризька мирна конференція являла собою «трибунал, зложений у першій мірі з делегацій так званих «головних держав Антанти», себто Англії, Франції, Америки, Італії і Японії; далі з делегацій цілого ряду менших держав, які або дійсно вели війну на стороні головних держав Антанти, або формально прилучилися до них, не маючи нагоди вести війни; в кінці з делегацій тих нових держав, які постали наслідком побіди головних держав Антанти та які Антанта признала своїми союзниками (Чехословаччина і Польща)»⁷.

Іншу групу делегацій склали представники переможених центральних держав – Німеччини, Австрії, Угорщини, Болгарії, Туреччини, які повинні були

підписати без обговорення представлений проводом Паризької конференції мирний договір. До третьої групи делегацій, які прибули в Париж для вирішення власних проблем, слід зарахувати представників нових країн, що виникли на руїнах Російської імперії. Саме серед них були дипломати Української Народної Республіки, до яких приєдналася й делегація ЗУНР. Держави Антанти і США не вважали їх противниками, водночас не визнаючи їх суверенітету.

Негативне ставлення до УНР було наслідком укладення сепаратного Брестського миру в лютому 1918 р. з блоком центральних держав, а також боротьба за повну незалежність, тоді, як Антанта докладала чимало зусиль (дипломатичних і військових) для відновлення єдиної Росії, допомагаючи Колчаку, Денікіну та іншим білим військовим формуванням. Відтак делегацію УНР запрошували лише на окремі засідання. Але проблема Східної Галичини та ЗУНР посіла помітне місце в діяльності конференцій.

Одним із найважливіших факторів цього було геополітичне становище ЗУНР, адже молода українська держава опинилася у прицілі інтересів Антанти, яка будувала надійний бар'єр на шляху проникнення більшовизму в Європу. Головну роль у вирішенні українського питання відігравала позиція Франції, яка надавала значну морально-політичну і матеріальну допомогу Польщі та Румунії, і на думку якої зважали союзники, у першу чергу Англія й США. «Світова війна, – як слушно зауважує В.Ададуров, – перетворила Францію на наймогутнішу військово-політичну силу континентальної Європи, радикальним чином зміцнивши її вплив на вирішення актуальних проблем міжнародного життя»⁸.

Варто відзначити, що цю роль Франції визнавали всі запрошені делегації, які в першу чергу намагалися отримати аудієнцію в Ж.Клемансо та схилити його на свій бік. Коли у Париж прибув президент США В.Вільсон, який розраховував на крісло голови конференції, Ж.Клемансо одразу ж «поставив його на місце» заявою, що головуватиме саме він як глава держави, де проходить міжнародний форум. За пропозицією Ж.Клемансо було створено Раду десяти для підготовки умов договору з окремих проблем і Раду чотирьох, яка їх затверджувала. Відтак державний секретар США Р.Лансінг слушно відзначав, що «домінуючою фігурою на Паризькій конференції ... найсильнішим із сильних людей, які брали участь у паризьких переговорах був безперечно Ж.Клемансо»⁹.

Керівництво Франції в особі президента Ж.Клемансо зробило ставку на сильну союзню Польщу й активно допомагало їй у війні проти ЗУНР. «Польща мала бути тим парканом, – зауважував згодом начальник штабу Української галицької армії генерал Віктор Курманович, – що поставить опір дальшому походу більшовизму на захід, що в той час мав свій зародок в осередку Європи – Бела Куна в Угорщині, Курта Аскера у Баварії»¹⁰. Крім того, в особі сильної Польщі Франція отримувала противагу Німеччині – своєму одвічному ворогові. Партнер Ж.Клемансо на переговорах у Парижі прем'єр Великобританії Д.Ллойд-Джордж визнавав, що «створення великої Польщі було одним із головних намагань французької військової стратегії»¹¹.

Іншою важливою причиною уваги головних учасників Паризької мирної конференції до західноукраїнської проблеми було прагнення припинити широкомасштабну війну між Польщею й ЗУНР – безперечно, на вигідних для Варшави й Антанти умовах, залишивши за Польщею Львів і Прикарпатський нафтовий басейн – об'єкт французьких і британських капіталовкладень.

Ще одним фактором розгляду галицької проблеми на конференції була бурхлива діяльність із дискредитації ЗУНР польських представництв у Парижі і Лондоні, заснованих ще в роки Першої світової війни й очолюваних досвідченими громадсько-політичними діячами Р.Дмовським і К.Длуським, до яких після проголошення незалежності Польщі приєдналися військові аташе генерали Т.Розвадовський і Б.Рой та адмірал В.Клочковський.

І, зрештою, у Парижі держави Антанти дотримувалися однозначної думки щодо відновлення Росії й негативно ставилися до виникнення на її території незалежних національних держав, у т. ч. й української. Вони не визнавали УНР, мотивуючи це фактом підписання сепаратного Брестського миру, проте прагнули вичленити з українського питання східногалицьку проблему. У результаті широкомасштабної діяльності дипломатичної місії ЗУНР та залучення зусиль української діаспори у США й Канаді, за слушним зауваженням О.Павлюка, «східногалицька проблема була єдиною справою, в якій Паризька конференція офіційно зносилася з українською делегацією»¹².

Визначну роль у вирішенні глобальних завдань Паризької конференції відіграв президент США Вудро Вільсон. До речі, Ж.Клемансо був дуже незадоволеним його приїздом у Париж. У листі до Д.Ллойд-Джорджа він писав: «Не приховуватиму від вас, що вважаю його присутність і небажаною, і неможливою»¹³.

Причинами такої реакції глави французької держави насамперед були ідеї В.Вільсона щодо повоєнного устрою Європи і світу взагалі, викладені у знаменитих «Чотирнадцяти пунктах», які з ентузіазмом зустріли поневолені народи Росії і Австро-Угорщини, зокрема українці, адже у пунктах В.Вільсона йшлося про право народів на самовизначення та створення міжнародного представницького органу – Ліги Націй.

В.Вільсон своїми ідеями намагався вивести США в лідери світу. І для цього були підстави. Так, доля США у світовому промисловому виробництві становила: з видобутку вугілля 46,6%, з виплавки чавуну 51%, сталі 50,8%, видобутку нафти 74,3%, випуску автомобілів 85%. Країни Антанти заборгували США 9,5 млрд дол.¹⁴

Відтак президент ЗУНР Є.Петрушевич і голова уряду К.Левицький у першу чергу розраховували на підтримку президента США. Сподівання керівників ЗУНР ґрунтувалися не лише на деклараціях американського президента, але також на активній діяльності заокеанської української діаспори. Утворення незалежної ЗУНР та запекла боротьба галичан викликала хвилю національно-патріотичних почуттів українців у США і Канаді, настрої й думки яких висловила газета «Український голос»: «Гарматна війна закінчилася, однак заведення справедливості, переміна границь і звільнення поневолених народів доперва починається. Наші родини в Європі через століття добивалися звільнення і тепер спільно з іншими поневоленими народами звертаються до делегатів на мировій конференції. ... Тому ми мусимо помочі своїм рідимцям в Європі у сій справі. За допомогою преси й іншими способами мусимо предложити справу наших рідимців в Європі перед співгромадянами і правительством. Мусимо вислати також делегата на мирову конференцію, аби інформувати урядових делегатів альянтських держав про справу України і щоби допомогти українським урядовим делегатам уложити справу звільнення України»¹⁵.

Організатором і координатором різноманітних акцій на підтримку дипломатичних зусиль ЗУНР у США був Український народний комітет на чолі з о. П.Понятишином, який ще до відкриття конференції в Парижі разом із В.Лотоцьким та С.Ядловським прибув до Вашингтона й встановив зв'язок із сенатським комітетом у закордонних справах, що формував міжнародну політику США. Керівникам УНК удалося схилити на свій бік кількох впливових сенаторів, зокрема майбутнього президента Франкліна Рузвельта, який під час дискусії у сенаті заявив: «Фінляндія, балтійські провінції, Литва й Україна мусять бути незалежними»¹⁶.

Українська делегація мала плідні переговори з державним секретарем США і учасником Паризької конференції Р.Лансінгом, який на офіційний лист УНК заявив про цілковиту підтримку Україні, але лише у федерації з Росією. Тоді українці, дізнавшись, що президент В.Вільсон пароплавом вирушає в Європу на

конференцію, вручили в порту меморіал УНК із вимогами позитивно вирішити питання УНР і ЗУНР, перш за все визнати право на самовизначення. Крім того, як писала «Свобода» 19 березня 1919 р., Український народний комітет надіслав до Парижа делегацію у складі К.Білика та конгресмена Дж.А.Геміла із завданням «заступати домагання і бажання українців в З'єднаних Державах, та допомагати українській мирній делегації в її праці та заходах, а також нав'язувати зносини між рідним краєм і українцями в Америці». Невдовзі до них приєдналася делегація українців із Канади – О.Мегас та І.Петрушевич, – які мали контакти з прем'єр-міністром Канади Р.Боденом, а через нього – з Д.Ллойд-Джорджем.

Діяльність діаспорних делегацій певним чином впливала на позиції В.Вільсона і Д.Ллойд-Джорджа, які не завжди підтримували думку Ж.Клемансо, а подеколи вступали з ним у гострі дискусії з української проблеми. Зокрема, так сталося на одному із засідань конференції 14 березня 1919 р., коли розглядалася концепція В.Вільсона щодо самовизначення народів. Глави США й Англії окреслили пункти, за якими це право мали народи, що переважали чисельно на певній території, мали інші походження й історію, ніж панівна нація, свою мову, віру, духовну й матеріальну культуру. Оскільки населення Східної Галичини повністю відповідало цим умовам, В.Вільсон і Д.Ллойд-Джордж на першому етапі роботи конференції не підтримували зазіхань Польщі на українські землі, що не сподобалось Ж.Клемансо. Дипломати ЗУНР намагалися використати найменші можливості для позитивного вирішення української проблеми, хоча це й було пов'язано з великими труднощами¹⁷.

Отже, у такій ситуації 18 січня 1919 р. відбулося врочисте відкриття Паризької мирної конференції, сформовано головний керівний орган – Раду десятиох та 52 комісії, на яких покладалося завдання підготовки мирного договору з окремих проблем: Ліги Націй, державних кордонів, репарацій та ін. 24 березня було створено Раду чотирьох, яка працювала у закритому режимі й ухвалювала вирішальні постанови. Головна увага конференції була зосереджена на «російському питанні», визначенні кордонів, репараціях, утворенні Ліги Націй. Позапланове українське питання виникло за ініціативи делегації УНР.

20 листопада 1918 р., ще до перемоги антигетьманського повстання, провідні діячі Директорії УНР В.Винниченко, Ф.Швець та О.Андрієвський звернулися до держав Антанти і висловили сподівання, «що свободолюбиві і демократичні правительства народів світу цілком зрозуміють прагнення українського народу і виявлять природну готовність допомогти йому закінчити державну будову у молодій Українській Народній Республіці»¹⁸.

У наступному зверненні Директорія УНР відзначала: «Спираючись на принципи самовизначення народів, висловлені президентом великої Американської Республіки Вільсоном, [Директорія] звертається до народів усього світу та до їх високих правительств із братнім щирим привітом і закликком до підтримання добросусідських, дружніх, приятних зносин з українським народом, Українською Народною Республікою, ... яка вже готова зараз відповідно прийняти представителів інших правительств і натомість послати своїх»¹⁹.

Проте звернення та інші акції УНР із метою отримати запрошення на Паризьку мирну конференцію залишилися без уваги з боку її організаторів. За цих умов 29 грудня 1918 р. голова Ради Народних Міністрів і міністр закордонних справ УНР Б.Чеховський вислав до Парижа надзвичайну дипломатичну місію на чолі з Г.Сидоренком та А.Петрушевичем (син президента ЗУНР Є.Петрушевича), які дісталися до Франції лише 20 січня 1919 р. До складу делегації ввійшли також галичани С.Томашівський, М.Лозинський, М.Рудницький, О.Кульчицький та як військовий консультант державний секретар військових справ ЗУНР полковник Д.Вітовський. Делегацію УНР поповнили Д.Ісаєвич,

В.Матюшенко, О.Шульгин, А.Марголін, С.Шелухин, П.Дідушок. Обидві українські делегації тісно співпрацювали. Також до них прилучилися представники заокеанської діаспори К.Білик, І.Петрушевич, сенатор Дж.Геміль, які сприяли зв'язкам українців з урядовими делегаціями США і Канади, часто були перекладачами і корисними радниками²⁰.

Оскільки українська делегація прибула на Паризьку конференцію без формального запрошення, і, відтак, не була визнана повноправним учасником, її члени розгорнули активну пропагандистську діяльність, нав'язали стосунки з делегаціями Азербайджану, Білорусії, Грузії, Естонії, Латвії та ін. держав, які постали на руїнах Російської імперії, боролися за незалежність і не були визнані й запрошені на конференцію. Наддніпрянці та особливо галичани шукали контактів із членами делегацій великих держав. Їм удалося схилити на свій бік деяких впливових дипломатів. Так, полковник М.Гауз (приятель і радник В.Вільсона) не без впливу українців, за висновком І.Борщака, «до української, спеціально до галицької, справи ставився із симпатією, бо вважав, що домагання українців справедливі. ... Йому головню треба завдячити, що В.Вільсон слідував за галицькою справою». Прихильно до українських прагнень щодо незалежності ставився впливовий голова американської експертної комісії І.Бауман. Натомість Д.Ллойд-Джордж, який, як слушно зауважував І.Борщак, не мав ані симпатій, ані антипатій до України, але йшов у річищі традиційної англійської політики й з усіх делегатів найбільш вороже ставився до того, щоб віддати Східну Галичину Польщі, що у принципі відповідало прагненням галичан²¹.

Першим офіційним виступом української делегації у Парижі стала нота від 10 лютого 1919 р., виголошена Г.Сидоренком, в якій було викладено історію України як незалежної у минулому держави, вимогу про визнання УНР і прохання допустити до участі в роботі конференції. Аргументи представників УНР, що республіка веде боротьбу проти більшовицької Росії власне на боці Антанти, а також пропозиції визнати незалежність усіх утворених на території колишньої Російської імперії національних держав і створити їх федерацію антибільшовицького спрямування, не змогли вплинути на провідні держави, які, і в першу чергу Франція, бачили вирішення «російського питання» у відновленні єдиної Росії. Саме на початок 1919 р. припала найбільш активна допомога Антанти і США військам Колчака, Денікіна та інших білих генералів.

Слід відзначити, між делегаціями УНР і ЗУНР в Парижі не було досягнуто повного розуміння й хоча 22 січня 1919 р. відбулося врочисте підписання акту злуки, Є.Петрушевич зберігав свій галицький уряд і формував зовнішню політику, яка не завжди збігалася з курсом УНР.

Пізніше міністр закордонних справ УНР В.Темницький визнавав, що об'єднання республік відбулося «похапцем», маса справ залишилася неврегульованими, було дві армії і дві закордонні політики.

Це стало особливо очевидним, коли Паризька конференція розпочала розгляд східногалицького питання у зв'язку з намаганнями припинити польсько-українську війну. Варто зауважити, що до цього кроку конференцію підштовхували неодноразові дипломатичні західноукраїнські ноти до керівників держав Антанти і США. Так, у ноті до В.Вільсона Є.Петрушевич писав: «Утворивши державу 19 листопада 1918 р. у Львові, ми визначили границю цієї держави дотримуючись справедливих принципів Ваших, пане президенте». Є.Петрушевич просив допомоги ЗУНР, припинити агресію Польщі й виступити арбітром українсько-польського конфлікту²².

Відчувши неабияку зацікавленість Паризької конференції східногалицькою проблемою, що яскраво проявилось у створенні 29 січня 1919 р. в її рамках спеціальної комісії у польських справах під головуванням досвідченого французького дипломата Ж.Камбона, у сформуванні міжсоюзної місії у Варшаві на

чолі з Ж.Нулансом та великої (70 членів) місії у справах українсько-польського конфлікту під орудою генерала Ю.Бертелемі, дипломатія ЗУНР відчутно посилила свою діяльність. Її важливим напрямком було нейтралізувати польську пропаганду, яка дезорієнтувала учасників конференції.

Треба визнати, що, на відміну від керівництва ЗУНР, Варшава, за влучним висловом М.Литвина, «спритно використала кон'юнктуру міжнародної ситуації та активізувала дипломатичні акції для забезпечення сприятливих зовнішніх умов державного відновлення, з визнання Польщі державами Європи і Америки»²³.

Закордонні представництва Польщі, насамперед у Франції, утворення ЗУНР трактували як австро-угорську «інтригу», стверджуючи, що «100-тисячна» Українська галицька армія є згуртованим «українських націоналістичних банд» і діє під керівництвом австро-німецьких офіцерів. Поляки мали значні здобутки у військовій співпраці з Францією, де в період роботи конференції формувалася 60-тисячна польська армія генерала Ю.Галлера, що готувалася для перекидання на Галицький фронт.

Ще в ході перших засідань конференції занепокоєні масштабами польсько-української війни емісари США, Англії і Франції прибули у Східну Галичину, де зібрали більш-менш правдиву інформацію про справжній стан речей. Зокрема, у середині грудня в окупованому поляками Львові побував англійський військовий аташе полковник Г.Вейд. Його переговори з Ю.Пілсудським, А.Шептицьким, М.Омеляновичем-Павленком та ін., і пропозиції полякам припинити війну викликали невдоволення Варшави. У листі в Лондон до К.Длуського (19 січня) Ю.Пілсудський обурено писав: «Ліквідувати нашу війну з русинами полковник Вейд хотів би у спосіб окупації Східної Галичини військом Антанти, а зокрема окупації Львова і Борислава». Міністр закордонних справ Великобританії лорд Гардінг відреагував на скаргу відкликанням Г.Вейда.

Після відвідин Галичини американський генерал Ф.Кернан у листі до президента В.Вільсона спростував поширюване поляками звинувачення галичан у більшовизмі. Член місії США у Парижі підполковник Е.Казяр, який побував у Галичині та Львові, доповідав главам конференції, що поляки навмисне вводять в оману керівництво міжнародного форуму щодо наявності в ЗУНР регулярної 100-тисячної армії. Але найважливішим його повідомленням, яке поставило польську делегацію у скрутне становище, була заява про участь армії генерала Ю.Галлера в бойових діях не проти більшовиків, для чого її, власне, і сформували, а проти Української галицької армії. Після цього польське командування вислало американця зі Львова як персону нон-грата²⁴.

Об'єктивна інформація представників США й Англії, а також активна пропагандистська діяльність української делегації в Парижі надзвичайно турбували польську місію Р.Дмовського та її покровителя Ж.Клемансо. У результаті було сформовано об'єднану міжсоюзну делегацію з мандатом Паризької мирної конференції та широкими повноваженнями на чолі з французьким генералом, командувачем піхотним корпусом у Салоніках Ю.Бертелемі, яка повинна була виїхати у Польщу та Галичину й вивчити ситуацію. У зв'язку з масштабами завдання до складу місії ввійшли 70 осіб, серед них англійці полковник Ф.Сміт, бригадний генерал А.Картон, американці професор Р.Лорд, капітан Д.Бас, французи майор де Летоїле, капітан Ламарк, італійський майор Стабіле та ін.²⁵

Делегація ЗУНР у Парижі вважала цей крок конференції корисним для української сторони й сподівалася, що місія Бертелемі, вивчивши стан справ у Східній Галичині, дійде об'єктивних висновків і рішень щодо припинення війни. 25 січня 1919 р. відбулося спеціальне засідання Найвищої ради, яке санкціонувало поїздку місії в Галичину. Щоправда, у п'ятигодинній промові Р.Дмовський намагався ще до її від'їзду створити негативне враження про українців, які нібито нездатні утворити свою державу, авторитетний уряд і

регулярну армію. Він прагнув також переконати Найвищу раду у тому, що Східна Галичина є спірною територією, яка історично тривалий час входила до складу Польщі і була відірвана від неї в результаті австро-російських поділів Речі Посполитої²⁶.

Отже, місія Бертелемі, яка була найважливішою військово-дипломатичною акцією Найвищої ради Паризької конференції щодо Східної Галичини, наприкінці січня 1919 р. прибула до Варшави, оскільки була підпорядкована Ж.Нулансу – досвідченому дипломату, колишньому послу Франції в Росії, який займав відверто ворожу позицію щодо українців. Саме він умовляв Париж надіслати у Польщу армію генерала Ю.Галлера, оскільки вважав ситуацію, в якій опинилися польські війська, майже безнадійною. А вона дійсно у середині лютого стала такою.

17 лютого 1919 р. Українська галицька армія розпочала наступальну операцію, яка ввійшла в історію як Вовчухівська і мала хороші перспективи. Підготовлений колишніми полковниками генерального штабу російської армії талановитими штабістами УГА Є.Мишківським та М.Какуріним план передбачав силами 1-го і 3-го корпусів перерізати сполучення Перемишля зі Львовом, оволодіти Городком, блокувати Львів і розгромити його 15-тисячний гарнізон. 3-й корпус УГА атакував околиці столиці Східної Галичини зі сходу, відволікаючи польські сили. Уже 18 лютого українські війська вийшли на залізницю і по суті блокували львівське угруповання польських військ, що спричинило велику паніку у місті. Проте в розвиток блискавично початої українцями операції втрутився Париж.

17 лютого Ж.Нуланс, а наступного дня Ю.Бертелемі від імені Найвищої ради звернулися до ЗУНР із категоричною вимогою припинити бойові дії й забезпечити проїзд до Львова та Ходорова міжсоюзної місії для переговорів. А 22 лютого, після оголошеного тимчасового перемир'я, делегація Паризької конференції прибула до ставки генерала М.Омеляновича-Павленка у Ходорів, де й розпочалися переговори з командуванням УГА. Як згадував генерал М.Омелянович-Павленко, Ю.Бертелемі з перших хвилин не приховав прихильності до поляків. Як умову до переговорів він висунув вимогу негайно припинити бойові дії, на що український генерал відповів, що для цього потрібно кілька днів і спеціальне рішення уряду. Водночас Ю.Бертелемі виклав погляд Антанти на польсько-українську війну, заявивши, що вона прагне її припинити й встановити тимчасову демаркаційну лінію, яку представив на карті – вона проходила на схід від Львова, Дрогобича і Борислава й залишала за поляками близько двох третин Східної Галичини, зокрема територію, яку на цей момент займала УГА. Ці умови були явно на користь Польщі, хоча становище на фронті – на користь українців. Щоправда, уже тоді генерал А.Картон і дехто з американців висловлювали М.Омеляновичу-Павленкові свою незгоду з Ю.Бертелемі і не вважали ці умови остаточними²⁷.

Переговори, в яких узяли участь представники уряду, дипломати та прибулий до Галичини головний отаман УНР Симон Петлюра були важкими і тривали до 28 лютого. Умови генерала Ю.Бертелемі були явно неприйнятними для ЗУНР. М.Лозинський слушно зауважував, що ці вимоги були «одностороннім диктатом, який комісія на основі порозуміння з поляками рішила накинути українцям»²⁸.

В останній день переговорів з Ю.Бертелемі зустрівся С.Петлюра, який уважав за можливе підтримати план місії Бертелемі за умови, якщо Антанта визнає незалежність УНР і ЗУНР у вказаних кордонах і надасть реальну допомогу українцям у боротьбі з більшовицькою Москвою. Водночас головний отаман умовляв галичан не відкидати пропозиції, але провід в особі Є.Петрушевича й М.Омеляновича-Павленка не пішов ні на які компроміси й обрав принцип «усе, або нічого», вимагаючи звільнення поляками Львова й території по р.Сян. Після

закінчення переговорів у Львові 1 березня командування УГА звернулося до армії із заявою, в якій, зокрема, зазначалося: «Запропоновано нам остаточно демаркаційну лінію, яка являється образою наших найсвятіших почувань, бо на основі цієї лінії Камінка Струмилова, Львів, Дрогобич та від тих місцевостей на захід великі простори української території мали би остати на далі в руках поляків... З чувством тяжкої образи за кров наших братів, за святу пам'ять полеглих за волю і народню честь старшин, стрільців і козаків начальна команда примушена продовжати війну»²⁹.

Перед від'їздом до Варшави і Парижа, де Бертелемі мав звітувати керівництву конференції про переговори, генерал заявив українській стороні, що до 5 березня чекатиме у Львові остаточної відповіді й попередив про «незвичайну відповідальність, яку ви візьмете на себе і на трудність вашого положення супроти мирової конференції»³⁰.

Але ще до вказаного терміну, 4 березня, голова уряду ЗУНР С.Голубович надіслав до Парижа телеграму, в якій висловив позицію стосовно проекту, представленого місією Бертелемі: «До правительств Франції, Англії, Злучених Держав Північної Америки й Італії і до всіх інших правительств союзних держав, як також до правительств держав цілого культурного світу! ... Наказуючи нам віддати полякам добру половину нашої території зі столицею Львовом і з Бориславом ... місія потоптала принцип самовизначення народів і стала на стороні польського імперіалізму. Сим рішенням місія посіяла в нашій народі недовір'я до Антанти і до тих високих принципів справедливості, які Антанта проголосила. В ім'я сих принципів протестуємо проти сього рішення місії, зокрема протестуємо проти ультимативної заяви місії, що ми несемо перед державами Антанти відповідальність за дальше ведення війни. Ми примушені воювати з поляками в обороні нашої землі. Із державами Антанти ми хочемо жити в мирі і приязні і сподівалися від них помочі проти польського наїзду. Тому просимо правительства Франції, Англії, Злучених Держав Північної Америки й Італії вислати до нашої держави окрему місію, яка, не підлягаючи польським впливам, безсторонне розслідила би наші відносини. Ми готові кожної хвили спинити воєнні кроки проти Польщі, але на основі справедливого рішення»³¹.

Провал місії Бертелемі на переговорах з українцями був, безперечно, тенденційно представлений на конференції й викликав широкий резонанс. На думку В.Ададурова, «розрив перемир'я українською стороною був розцінений громадською думкою Європи як зневага до миротворчих зусиль великих держав» і, насамперед, Франції. Відтак «французька політична лінія стосовно західноукраїнської державності стає все більш жорсткою»³².

Ця ситуація значно ускладнила діяльність дипломатичної делегації ЗУНР на Паризькій мирній конференції. Один з її керівників, С.Томашівський, який знав про офіційне визнання Францією незалежності Польщі 22 лютого 1919 р. і що її східним кордоном було визнано Збруч, уважав нерозумним загострювати відносини з Антантою і цілком перспективним – погодитися на лінію Бертелемі, що створювало реальні передумови для визнання ЗУНР. За тодішньої зовнішньополітичної ситуації справедливий, але нерозважливий, максималізм українських вимог вів до втрати державності взагалі³³.

Проте навесні 1919 р. військово-дипломатична місія ЗУНР знову опинилася у центрі уваги Паризької мирної конференції, оскільки Найвища рада зробила нову спробу припинити польсько-українську війну й зосередити головні зусилля Польщі на боротьбу з більшовицькою Росією. Переконавшись, що Франція та місії під проводом її представників розглядають східногалицьку проблему через призму Варшави й польської делегації Р.Дмовського, галицькі дипломати під проводом В.Панейка спільно з місією УНР зосередили зусилля на представниках США й Англії, які мали принципові розходження з Францією, зокрема в

питанні польсько-української війни та, особливо, застосування армії Ю.Галлера на Галицькому фронті. До цього також спричинилися численні ноти, звернення, заяви делегації ЗУНР на Паризькій конференції.

13 березня В.Панейко звернувся з листом до президента США, в якому проінформував його про діяльність і заангажованість місії Бертелемі при вирішенні проблеми перемир'я. 17 березня В.Вільсон у відповіді голові делегації ЗУНР відзначив, що він усвідомлює важливість припинення війни і завірив, що днями «буде вислана на місце окрема місія Антанти». Президент США висловлював сподівання, «що Україна матиме довір'я до доброї волі коаліційних правительств довести до вдоволяючої угоди між Польщею й Україною та через справедливе полагодження справи усунути конфлікт між обома націями»³⁴.

Отже, 19 березня 1919 р. з Парижа до генерала М.Омеляновича-Павленка за підписом В.Вільсона, Д.Ллойд-Джорджа, Ж.Клемансо й В.Орlando надійшла телеграма з пропозицією тимчасово припинити бойові дії. Наголошувалося, що «Найвища рада подає, що вона готова вислухати представлення територіальних бажань обох сторін у тій справі і посередничати при делегаціях українській і польській, або через таке представництво, які сторони уважати будуть за потрібне, щоб перемінити завішення зброї в перемир'я. Вислухання українських і польських представників у справі їх спірних бажань є зрештою підчинене формальній умові негайного занехання ворожих кроків»³⁵.

22 березня В.Голубович повідомив, що його армія негайно припиняє бойові дії на заклик конференції й готова до перемир'я та переговорів. Водночас він пропонував керівникам Паризької конференції підтримувати зв'язок з його урядом через галицьку делегацію в Парижі та вплинути на польську сторону щодо участі в нових переговорах.

Відтак 27 березня 1919 р. в зайнятому поляками Хирові розпочалися безпосередні переговори між делегаціями ЗУНР і Польщі за участю члена комісії Камбона американського генерала Ф.Кернана. Від галичан до Хирова прибули командир 3-го корпусу УГА генерал В.Генбачов, представник зовнішньополітичного відомства М.Лозинський, перекладач о. Ж.Бон та кілька старшин. Польську сторону представляли граф А.Скарбек, полковник М.Кулінський із групою офіцерів. Слід відзначити, що рівень представництва сторін явно не відповідав рівню завдань, які стояли на переговорах. Як виявилось, це було цілком законним, оскільки українська сторона заявила про готовність припинити бойові дії, а питання про перемир'я і припинення війни повинно було вирішуватися на Паризькій мирній конференції, про що свідчать її ініціативи. Польська сторона погоджувалася припинити вогонь за умови, якщо ЗУНР за три дні заявить про готовність укласти перемир'я на основі проекту місії Бертелемі. Прихильний до позиції українців генерал Ф.Кернан марно намагався переконати поляків заключити перемир'я з тим, щоб умови миру були вирішені в Парижі. Уже 28 березня генерал М.Омелянович-Павленко надіслав до Парижа президентові США В.Вільсону телеграму, в якій доповів про перебіг переговорів. Він наголошував, що на пропозицію українців надіслати делегації до Парижа для укладення миру, «польська делегація заявила, що вона не має уповноваження заключити завішення зброї згідно з Вашою депешею від 19 березня й зірвала переговори. ... Маю за честь довести до Вашого відома про цю поведінку поляків, констатуючи, що вся вина продовження цієї війни падає виключно на поляків»³⁶.

Спільними зусиллями дипломатів і військових ЗУНР уже 2 квітня вдалося домогтися засідання зверхників конференції – В.Вільсона, Ж.Клемансо, Д.Ллойд-Джорджа й В.Орlando, на якому було прийнято рішення про створення спеціальної міжсоюзної комісії «зادля справи мирових переговорів між представниками Польщі й України, щоби довести до перемир'я у Східній Галичині». До комісії під головуванням члена англійської делегації прем'єра Південно-Афри-

канського Союзу генерала Луїса Боти ввійшли лише представники Франції, США, Англії та Італії. Водночас від імені конференції до Варшави було надіслано повідомлення про прийняте рішення і вимогу припинити бойові дії³⁷.

Створення нової комісії стурбувало Варшаву, оскільки за висловом польського історика М.Климецького, вона «не займала виразного становища щодо сторін галицького конфлікту», тобто була нейтральною. Відтак уже 4 квітня І.Падеревський надіслав до Найвищої ради ноту, в якій наголошував, що «зважаючи на визнання Польщі суверенною державою та прихильність до Антанти, дії русинів є ворожим актом не лише проти Польщі, але й проти держав коаліції». Він просив Антанта скерувати дві румунські дивізії проти УГА у бік Станіслава, щоби змусити її припинити бойові дії.

Нарешті полякам вдалося переконати головнокомандувача союзними військами в Європі маршала Ф.Фоша віддати наказ про передислокацію армії Ю.Галлера на Галицький фронт. На цей крок делегація ЗУНР у Парижі на чолі з В.Панейком відреагувала нотою протесту на адресу Найвищої ради (від 18 квітня). Водночас голова делегації ЗУНР звернувся телеграмою до уряду в Станіславі на прохання президента В.Вільсона припинити тимчасово бойові дії на фронті й запропонувати те саме полякам, а також вислати до Парижа співробітника Генерального штабу полковника М.Тарнавського або полковника В.Курмановича для безпосередньої участі в переговорах із комісією генерала Л.Боти. Уряд негайно вислав до Парижа військового міністра ЗУНР полковника Д.Вітовського і М.Лозинського. Але на перше засідання комісії Л.Боти з українсько-польського питання 29–30 квітня вони не встигли й розгляд проблеми по суті не відбувся. Щоправда, цим скористалися поляки. Комісія заслухала виступи І.Падеревського та Р.Дмовського, які в один голос домагалися згоди Антанти на повну окупацію Східної Галичини з метою сполучення Польщі з Румунією й утворення спільного фронту проти більшовиків, ішлося також про демобілізацію УГА. «У Києві постав советський уряд, – читав заяву І.Падеревський. – Цей уряд разом із московським заключив військовий договір із Будапештом проти Польщі й проти союзників. Українські війська займають частину Галичини, Волині й Поділля і раніше чи пізніше підпадуть під большевицьку пропаганду. ... Ми є змушені бути готовими до відпертя спільної офензиви трьох советських республік». Р.Дмовський, керуючись вказівками Варшави, стверджував, що ані перемир'я, ані демаркаційна лінія не допоможуть зняти більшовицьку небезпеку, що лише польсько-антантівський контроль над Галичиною зможуть зміцнити антибільшовицький фронт³⁸.

Проте комісія Л.Боти, у роботі якої в ті дні брали участь: від США – І.Бауман і полковник Ембік, від Англії – генерал Л.Бота і підполковник Кіш, від Франції – генерал Ле-Ронд і Дегран, від Італії – Г.Брамбілла і майор М.Перголяні сприймала виступи поляків неоднозначно, особливо щодо використання армії Ю.Галлера проти галичан (зокрема представники США й Англії) та безперспективності перемир'я. Оскільки галицькі інтереси у ті дні представляла делегація УНР, то комісія відклала прийняття якихось рішень до прибуття місії ЗУНР.

Засідання комісії Л.Боти 8 травня 1919 р. стало генеральною битвою галицької військово-дипломатичної делегації на Паризькій мирній конференції. Перед членами комісії виступали й відповідали на питання Д.Вітовський, М.Лозинський, Г.Сидоренко. Особливо багато питань було до щойно прибулого з Галичини Д.Вітовського – 32-літній полковник переконав учасників засідання у тому, що УГА є регулярним військом, яке захищає рідну землю від агресії Польщі, і вона готова припинити бойові дії та виконувати умови перемир'я. На запитання генерала Л.Боти щодо прийнятної для ЗУНР демаркаційної лінії Д.Вітовський твердо відповів, що вона повинна пролягти по р. Сяну – кордону Східної Галичини, проте висловив припущення, що Львів, де поляки становлять

більшість, міг би отримати статус території під контролем держав Антанти і США. Д.Вітовський навів докази, що перекинута в Галичину із Франції армія Ю.Галлера зосереджена на українському фронті й готується до наступу. М.Лозинський пояснив причини провалу місії Бертелемі і висловив тверду позицію уряду ЗУНР щодо припинення війни й укладення угоди з поляками³⁹.

Того ж дня була створена підкомісія у складі представників Англії, США та Італії, яка опрацювала проект перемир'я з тринадцяти пунктів, що був переданий галицькій делегації на розгляд. Він був значно ліпшим від проекту Бертелемі, і хоч Львів залишався за поляками, нафтовий басейн відходив українській стороні. Проте ЗУНР не влаштувало обмеження УГА до 20 тис. вояків, українська делегація вимагала уточнення демаркаційної лінії на північ від Львова й передачі ЗУНР залізниці Самбір – Сянки, яка забезпечувала вихід до Чехословаччини й Угорщини⁴⁰.

13 травня відбулося останнє засідання комісії Л.Боти. Після дискусії, у ході якої пролунали протилежні думки, були заслухані делегати від Польщі й ЗУНР. Поляки висловили категоричну незгоду з проектом перемир'я, запропонованим комісією Л.Боти, і демонстративно залишили засідання. Українська делегація натомість заявила про прийнятність умов перемир'я. У заключній постанові, поданій комісією Найвищій раді 15 травня за підписом усіх її членів, зокрема, зазначалося, що вона «вважає, що треба прийняти прохання українців відносно демаркаційної лінії й зглядного числа військ. Якщо проект, встановлений комісією одногосно, не буде прийнятий обидвома сторонами, то комісія буде вважати, що її мандат закінчився й може тільки передати у Найвищу раду пропозиції, що вона їх встановила з метою привести обидві сторони до згоди»⁴¹.

14 травня, після того, як поляки відкинули пропозиції комісії Л.Боти та делегації ЗУНР, армія Ю.Галлера розгорнула генеральний наступ по всьому фронту й домоглася значних успіхів. Корпуси й бригади УГА до кінця місяця змушені були залишити майже всю територію Східної Галичини. Українська дипломатична місія на Паризькій мирній конференції звернулася до міжнародного форуму з рішучою нотою, в якій висловлювалося обурення діями Польщі, яка, вочевидь, користується підтримкою Антанти й брутально порушила рішення навіть самої Паризької конференції щодо врегулювання конфлікту («Чи держави Антанти мають волю і змогу спинити польську офензиву? Чи вони не є байдужі до українського народу, який напружує останні сили проти своїх неприятелів, що грозять йому зі всіх боків, і проти анархії? Не знаходячи в державах Антанти реальної й успішної помочі, якої ми все сподівалися для нашої окривавленої вітчизни, ми доводимо до вашої відомости, що в таких обставинах вважаємо безцільним оставатися довше в Парижі»⁴²).

Проте вже за кілька годин після надіслання цієї ноти галицька делегація була запрошена на засідання Найвищої ради. Власне, запрошення надійшло від В.Вільсона, але коли галицька делегація прибула в резиденцію президента США, там на неї чекали Ж.Клемансо, Д.Ллойд-Джордж, міністр закордонних справ Італії Д.Сонніно та члени комісії генерала Л.Боти. На прохання В.Вільсона висвітлити становище в Галичині, В.Панейко і Г.Сидоренко, який приєднався до делегації ЗУНР, відповідали, що проти соборної України ведуть агресивну війну Польща й більшовицька Росія, що український народ бореться за право нації на самовизначення, що визнається Антантою. В дискусії особливу активність виявив Д.Ллойд-Джордж. На його численні питання українці переконливо стверджували, що Україна не хоче приєднання ані до Польщі, ані до Росії. В.Панейко, Д.Вітовський і М.Лозинський завірили присутніх, що ЗУНР прагне миру з Польщею і її армія готова до боротьби з більшовиками. Цікаво, що коли на запитання Д.Ллойд-Джорджа: «виходить, що Україна веде війну з біль-

шовиками, а поляки атакують її з тилу?», – українці відповіли, що саме так і є, той кинув Ж.Клемансо: «Ось, бачите, що роблять ваші поляки!»⁴³.

Дипломати ЗУНР продовжували боротьбу. На прохання В.Панейка наступного дня галицьку делегацію прийняв Ж.Клемансо. До галичан приєдналася місія УНР. Ж.Клемансо повідомив, що саме очікує від Ю.Пілсудського відповіді на запит щодо широкомасштабного польського наступу за участю армії Ю.Галлера, яка не повинна була брати участі у бойових діях у Галичині. Він підтвердив, що Найвища рада прагне припинення польсько-української війни і прийняв меморіал делегації ЗУНР із цієї проблеми⁴⁴.

24 травня за ініціативи Д.Вітовського галицька делегація знову звернулася до генерала Л.Боти з пропозицією вислухати її. Але той відповів, що українсько-польською проблемою відтепер займається Найвища рада. 27 травня М.Лозинський і Д.Вітовський звернулися до керівництва конференції з обширною нотою, в якій ще раз виклали історію проблеми та підтвердили, що саме Польща напала на українську незалежну державу («Польська політика знаходиться у суперечності не тільки з основними провідними принципами Антанти, але також з її заявами. Держави Антанти проголосили для всіх народів право самовизначення, – поляки хочуть завоювати й анексувати українську землю»⁴⁵). Галицькі дипломати переконливо засвідчили, що всі мирні пропозиції комісії конференції та Найвищої ради відкидалися саме польською стороною.

Делегацію ЗУНР підтримав нотою від 29 травня Г.Сидоренко, який у зверненні до керівництва Паризької мирної конференції заявив, що у відповідь на мирні пропозиції українців про перемир'я польські війська розгорнули широкомасштабну наступальну операцію – у результаті Україна не може протистояти наступу більшовицької Росії. Відтак бойові дії Польщі грають на руку російським більшовикам, а Польща використовує допомогу Антанти не проти них, а проти України (саме у ці дні польські війська затиснули УГА в невеличкому трикутнику в районі Чорткова).

6 червня М.Лозинський і Д.Вітовський надіслали голові конференції Ж.Клемансо чергову ноту, в якій спростовували заяви Ю.Пілсудського, що, мовляв, причиною польського наступу була військова активність українців.

Нарешті 18 червня Найвища рада повернулася до розгляду східногалицької проблеми на спеціальному засіданні глав зовнішньополітичних відомств під головуванням міністра закордонних справ Франції П.Пішона. У ході дискусії голова англійської делегації лорд А.Бальфур висловив думку, що, по-перше, слід створити умови, щоби Галичина змогла протистояти більшовикам своїми збройними силами. Він заявив, що «військова окупація у Східній Галичині зашкодить політичному розвитку цієї країни». Водночас він уважав, що поляки все ж окупували Галичину, але тимчасово, і під контролем Ліги Націй, а пізніше галичани повинні самостійно визначити свій статус. Італієць Д.Сонніно пропонував автономію для Галичини в межах Польщі. Представник США Р.Лансінг бачив Галичину у складі Польщі, а не УНР, і пропонував дозволити полякам окупувати її до Збруча, на що А.Бальфур відповів незгодою й підкреслив своє переконання, що українці не хочуть підпасти під панування польської меншості. До остаточного рішення так і не дійшло, але В.Панейко отримав завдання терміново підготувати проект статусу Східної Галичини під протекторатом Ліги Націй⁴⁶.

Саме у ці дні УГА під командуванням генерала О.Грекова розгорнула Чортківську стратегічну наступальну операцію (8–28 червня 1919 р.), в результаті якої був визволений Тернопіль і передові частини УГА впритул наблизилися до Львова. Стурбований поразкою, Ю.Пілсудський особисто прибув на фронт та очолив усі стягнуті проти галичан війська. До Парижа полетіли панічні телеграми з обвинуваченнями на адресу українців.

У цій ситуації 25 червня Рада чотирьох терміново зібралася на нараду й прийняла фатальне для українців рішення, яке й надіслала до Варшави: «Із метою забезпечити особи й майно мирного населення Східної Галичини супроти небезпеки, яка йому загрожує від більшовицьких банд, Найвища рада союзних держав вирішила вповноважити сили Польської Республіки вести свої операції аж до річки Збруч. Цей дозвіл не включає у себе рішень, які Найвища рада постановить пізніше в питанні політичного статусу Галичини. (підпис) Вільсон, Ллойд-Джордж, Клемансо, Орландо»⁴⁷.

Українські дипломати в Парижі відповіли нотою, в якій ще раз відтворили події в Галичині від здобуття незалежності в листопаді 1918 р. «Українське правительство, – наголошували Г.Сидоренко, М.Лозинський і Д.Вітовський, – довіряючи принципам, проголошеним державами Антанти, сподівалося, що ці держави ... стануть в обороні права самовизначення українського народу. Українська делегація стверджує, що так не сталося». Автори ноти відзначали, що уряд і армія ЗУНР здатні захистити «особи і майно мирного населення Східної Галичини» від більшовиків, яких на території республіки немає. Небезпека ж загрожує лише з боку агресивної Польщі, заявляли вони. Рішення Найвищої ради від 25 червня галичани кваліфікували як брутальне порушення прав і свобод українського народу, яке матиме наслідком рішучу боротьбу українців проти польської окупації⁴⁸.

На початку липня 1919 р. ситуація на Галицькому фронті змінилася на користь поляків, які притиснули галичан до Збруча, країна була практично окупована. Найвища рада передала проблему на розгляд підкомісії з польських справ Ж.Камбона й доручила опрацювати статут для Східної Галичини. На жаль, серед галицької делегації стався розкол – М.Лозинський і Д.Вітовський уважали, що слід продовжувати відстоювати інтереси ЗУНР, проте В.Панейко й С.Томашівський були проти роботи в комісії Ж.Камбона й без узгодження з усіма членами делегації В.Панейко надіслав негативну відповідь, що галичани відмовляються брати участь у роботі підкомісії. Отже, на засіданні 3 липня були присутні лише поляки. М.Лозинський цілком слушно вважав цей крок помилковим. Проте, на його ж думку, вплив галичан на опрацьований без їхньої участі статут для Східної Галичини був мінімальним. «Уже вся історія перемир'я доказала, що Найвища рада слухала тільки Польщу», – писав він⁴⁹. Слід зазначити, що навіть такий статут поляки відкинули.

7 липня 1919 р. Париж покинув Д.Вітовський. Він дістався до Німеччини й 4 серпня із Бреслау вилетів у напрямку Кам'янця-Подільського, де перебував уряд ЗУНР, зі звітом про діяльність делегації на Паризькій мирній конференції. Але в районі німецько-польського кордону літак зазнав катастрофи й усі його пасажери загинули. Поховали першого військового міністра ЗУНР у Берліні⁵⁰.

Галицька дипломатична делегація залишилась на Паризькій мирній конференції, співпрацювала з комісією Ж.Камбона, яка опрацювала й оприлюднила 23 вересня, на останньому своєму засіданні, статут для Східної Галичини. Він був, незважаючи на протести з боку Польщі, прийнятий конференцією 20 листопада 1919 р. Згідно з документом, Польщі на 25 років надавався мандат на управління автономною Східною Галичиною під контролем Ліги Націй. Запроваджувалися галицький сейм, рівноправність української та польської мови, гарантувалися інші права українців. Проте з мовчазної згоди Антанти й США ці умови не були втілені у життя. Загалом слід зауважити, що в Парижі держави-переможниці розглядали українську проблему в антибільшовицькому аспекті, покладаючись здебільшого на Польщу, Румунію та білу Росію, ніж на ЗУНР.

Підсумовуючи діяльність дипломатії ЗУНР на Паризькій мирній конференції, І.Борщак писав: «Так закінчилася справа польсько-української війни в Парижі й такий був кінець справи Східної Галичини на конференції миру 1919-го року. Але

ця справа не була цим ще остаточно вирішена. Чотири роки пізніше мирового конференція, що складалася з послів Англії, Франції, Італії і Японії, віддала остаточно Східну Галичину полякам»⁵¹.

Незважаючи на невдачу першого виступу на міжнародній арені галицьких дипломатів, М.Литвин наголошує: «Отже, на цьому розгляд східногалицької проблеми, а, відтак, польсько-української війни, яка стала одним із центральних питань на Паризькій мирній конференції, було закінчено. Оцінюючи діяльність галицької делегації в Парижі, треба відзначити, що перебуваючи у вкрай несприятливих умовах, подеколи у ворожому оточенні, репрезентуючи невизнану державу, вона робила все можливе для припинення польської агресії і збереження державного суверенітету»⁵².

Позитивним наслідком діяльності галицьких дипломатів було винесення східногалицької проблеми на найвищий міжнародний форум. У Парижі в 1919 р. українські дипломати виявили почуття національної гідності, патріотизму і самовідданості в обороні незалежності своєї держави.

¹ *Левицький К.* Дипломатична діяльність ЗУНР (1918–1923) // Літопис Червоної калини. – 1938. – Ч.ХІ. – С.3–4.

² *Левицький К.* Дипломатична діяльність...; *Витвицький С.* Галичина в міжнародній політиці в 1914–1923 роках // Український історик. – 1995. – №1-4. – С.101–111; *Назарук О.* В українській дипломатичній службі в роках 1915–1923 // Літопис Червоної калини. – 1938. – Ч.Х. – С.16–18; *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918–1920. – Нью-Йорк, 1970. – 228 с.; *Український голос.* – 1918. – 13 листопада. – Ч.49; *Цегельський Л.* Від легенди до правди. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960. – 313 с.

³ *Борщак І.* Відгомін УГА на Версальській конференції // Українська галицька армія: Матеріали до історії. – Т.ІІ. – Вінніпег, 1960. – С.121–153; *Його ж.* Мировая конференція 1919 // Історичний календар-альманах Червоної калини на 1939 р. – Л., 1938. – С.107–113; *Його ж.* Як була організована мирова конференція 1919 р. // Там само. – С.102–107; *Косик В.* Франція та Україна: Становлення української дипломатії. – Л., 2004. – 262 с.; *Дольницький М.* Роль Антанти в українсько-польській війні // Українська галицька армія: Матеріали до історії. – Т.І. – Вінніпег, 1958. – С.435–444; *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії. – К., 1993. – 288 с.; *Стахів М.* Західна Україна: Нарис державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1919 рр. – Т.3. – Скрантон, 1960. – 212 с.; *Його ж.* Західна Україна: Нарис державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1919 рр. – Т.4. – Скрантон, 1960. – 122 с.; *Трембіцький В.* Американські українці в допомозі українській державі і її народові 1914–1923 рр. // Альманах УНС на рік 1971. – Джерсі-Сіті, 1971. – С.48–63.

⁴ *Супруненко Н.И.* Очерки истории гражданской войны и иностранной интервенции на Украине (1918–1920). – Москва, 1966. – 450 с.; *Симоненко Р.* Імперіалістична політика Антанти і США щодо України в 1919 р. – К., 1962. – 440 с.; *Лихолат А.В.* Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні. 1917–1922. – К., 1955. – 622 с.; *Маланчук В.* Історія однієї зради. – Л., 1958. – 71 с.; *Герасименко М., Дудикевич Б.* Боротьба трудящих Західної України за воз'єднання з радянською Україною. – К., 1960. – 222 с.

⁵ *Павлюк О.* Дипломатія ЗУНР (ЗОУНР) // Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001. – С.358–377; *Його ж.* Зовнішня політика ЗУНР // Київська старовина. – 1997. – №3/4 – С.114–138; *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Л., 1998. – 470 с.; *Макарчук С.А.* Українська республіка галичан. – Л., 1997. – 192 с.; *Решет О.* Дипломатичні аспекти «східного питання» й Україна // Нариси з історії дипломатії України. – С.302–311; *Рубльов О.С., Решет О.П.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. – К., 1999. – 318 с.; *Солдатенко В.Ф.* Українська революція: Концепція та історіографія (1918–1920 рр.). – К., 1999. – 508 с.

⁶ *Павлюк О.* Дипломатія ЗУНР (ЗОУНР)... – С.369.

⁷ *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918–1920. – С.113.

⁸ *Адагуров В.* Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 // Україна в минулому (Київ, Львів). – Вип. VII. – 1995. – С.18–32. – С.19.

- ⁹ Див.: Прицкер Д.П. Жорж Клемансо. – Москва, 1983. – 316 с. – С.242.
- ¹⁰ Курманович В. Відворот УГА за Збруч // Літопис Червоної калини. – 1934. – Ч.V. – С.4.
- ¹¹ Ллойд-Джордж Д. Правда о мирных переговорах. – Т.І. – Москва, 1967. – 340 с. – С.270.
- ¹² Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР. – С.118.
- ¹³ Див.: Ллойд-Джордж Д. Правда о мирных переговорах. – Т.І. – С.133.
- ¹⁴ Гершов З.М. Вудро Вильсон. – Москва, 1983. – 334 с. – С.202.
- ¹⁵ Див.: Український голос. – 1918. – 13 листопада. – Ч.49.
- ¹⁶ Там само.
- ¹⁷ Мегас О. У порятунку Галицької України // Альманах Українського народного союзу (Вінніпер). – 1971. – С.33–35.
- ¹⁸ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1429 (Канцелярія Директорії УНР). – Оп.1. – Спр.4. – Арк.3–4.
- ¹⁹ Там само. – Ф.3696 (Міністерство закордонних справ УНР. Фонди посольств і дипломатичних місій). – Оп.1. – Спр.66. – Арк.2–4.
- ²⁰ Борщак І. Як була зорганізована мирова конференція 1919 р. – С.102–107.
- ²¹ Його ж. Мирова конференція 1919. – С.111–112.
- ²² Стахів М. Західна Україна. Нарис державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1919 рр. – Т.3. – С.168–171.
- ²³ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – С.257.
- ²⁴ Российский государственный военный архив (далі – РГВА). – Ф.471 (Верховное командование Войска Польского). – Оп.1. – Д.9. – Л.105; Оп.19. – Д.281. – Л.71–73; Оп.1. – Д.82. – Л.62.
- ²⁵ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – С.261.
- ²⁶ Борщак І. Відгомін УГА на Версальській конференції. – С.123–124.
- ²⁷ Омелянович-Павленко М. Спогади українського командарма. – К., 2002. – 458 с. – С.145–146.
- ²⁸ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – С.81.
- ²⁹ Омелянович-Павленко М. Спогади українського командарма. – С.152.
- ³⁰ Див.: Державний архів Львівської області. – Ф.257 (Товариство вивчення історії оборони Львова і південно-східних воєводств у 1918–1920 р. у Львові). – Оп.2. – Спр.1449. – Арк.7–10.
- ³¹ Див.: Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – С.82–83.
- ³² Ададуров В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину... – С.31.
- ³³ Томашівський С. Десять літ українського питання у Польщі. – Л., 1929. – 134 с. – С.59.
- ³⁴ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – С.86.
- ³⁵ Див.: Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – С.27.
- ³⁶ Борщак І. Відгомін УГА на Версальській конференції. – С.130.
- ³⁷ Там само. – С.130–131.
- ³⁸ РГВА. – Ф.308 (II отдел генерального штаба Войска Польского). – Оп.19. – Д.281. – Л.71–73.
- ³⁹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – С.138–139.
- ⁴⁰ РГВА. – Ф.471 (Верховное командование Войска Польского). – Оп.1. – Д.82. – Л.62.
- ⁴¹ Борщак І. Відгомін УГА на Версальській конференції. – С.141–142.
- ⁴² Там само. – С.134–135.
- ⁴³ Там само. – С.143–144.
- ⁴⁴ Żurawski P. Sprawa ukraińska na Konferencji pokojowej w Paryżu w roku 1919. – Warszawa, 1995. – 126 s. – S.33.
- ⁴⁵ Див.: Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Л., 1995. – 368 с. – С.211.
- ⁴⁶ Борщак І. Відгомін УГА на Версальській конференції. – С.147–149.
- ⁴⁷ Див.: Дольницький М. Роль Антанти в українсько-польській війні. – С.443.
- ⁴⁸ Див.: Назарук О. Рік на Великій Україні: Спомини з Української революції. – Відень, 1920. – 342 с. – С.143–146.
- ⁴⁹ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – С.154.

⁵⁰ Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – С.214.

⁵¹ Борщак І. Відгомін УГА на Версальській конференції. – С.153.

⁵² Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – С.277.

The article reveals the course of diplomacy activities by Western-Ukrainian Republic towards national defense during the Paris Conference; the first appearance of the Western-Ukrainian Republic diplomats on the international scene as well as active participation of the Ukrainian delegation in the conference alongside with the other countries represented by presidents and prime ministers during the period of extremely complicated external economical conditions.

Я.В.Стоцький*

ЕКСПАНСІЯ РПЦ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ (1947–1953 рр.)

У статті досліджується процес конфесійного трансферу значної частини греко-католицького духівництва, парохіян і храмів під юрисдикцію Московського патріархату, що відбувався після Львівського псевдособору 8–10 березня 1946 р., а також тотальний наступ Російської православної церкви (за активного сприяння державної влади) на колишню греко-католицьку територію, перші кроки з уніфікації релігійної традиції «возз'єднаного» західноукраїнського духівництва й парохіян із московським православ'ям.

Процес входження Московського патріархату на територію Західної України, що за сприяння державної влади відбувався після фактичної заборони у 1946 р. Української греко-католицької церкви, поступове поглинання російським православ'ям греко-католицьких парохій і храмів, оправославлення західноукраїнського населення є актуальною темою, до якої не вщухає інтерес і у сучасній Україні, особливо з огляду на гостру міжконфесійну боротьбу 1989–1991 рр. У дослідженні розкриваються основні причини міжцерковного протистояння у сучасний період, які були закладені ще подіями шістдесятирічної давнини.

Стаття ґрунтується на матеріалах держархівів Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської областей, а також на даних центральних архівів України, уміщених у працях В.Сергійчука («Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків у боротьбі за віру і державу» (К., 2001)), В.Пашенка («Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ століття до наших днів» (К., 2002)), окремих томах «Історії релігії в Україні» та ін.

Станом на 1 січня 1947 р. в Українській РСР налічувалося 8815¹ парохій православної церкви із 13 813, зареєстрованих у СРСР. У Російській Федерації на той час було всього 3082 православні громади². Таким чином, на території УРСР було мало не у три рази більше православних парохій, ніж у Російській Федерації, та майже 64% від усіх зареєстрованих православних громад у СРСР.

Чисельність православних приходів в Україні до того ж мала тенденцію до збільшення за рахунок колишніх парохій і духівництва УГКЦ – церкви, «возз'єднаної» з РПЦ наприкінці 1940-х рр. Так, за другий квартал 1947 р. Львівсько-Тернопільська єпархія РПЦ збільшилася на 8 храмів Львівщини – 7 із них «возз'єдналися» (як колишні греко-католицькі), і одну церкву відкрила влада в колишньому львівському костелі. Одночасно на Львівщині на

* Стоцький Ярослав Васильович – канд. іст. наук, доцент Тернопільського державного технічного університету імені І.Пуллюя.